

TALABALARMA'NAVIIY-AXLOQIY E'TIQODINI TAKOMILLASHTIRISH

Muhammad Said Rahmatullo Xoji Ahmadjon o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Maqola yosh talaba shaxsining ma'naviy va axloqiy fazilatlarini shakllantirish masalasiga bag'ishlangan, muallif "ma'naviyat" va "axloq" tushunchalarining "Ma'naviy va axloqiy tarbiya" tushunchalariga kirib borish nuqtalarini ko'rib chiqadi. Tadqiqotchilar ko'pincha ushbu kontseptsioning mazmuniga turli xil ma'nolarni kiritadilar. Shunga qaramay, aksariyat falsafiy va pedagogik ishlar ma'naviy-axloqiy rivojlanish va tarbiyaning mazmunini asosan xulq-atvor va shaxsni shakllantirishga qo'yiladigan ijtimoiy-axloqiy talablar nuqtai nazaridan ochib beradi. Maqolada talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi diagnostikasining individual natijalari, xususan, kognitiv mezonning ko'rsatkichlaridan biri - o'quvchilarda axloqiy tushunchalarni shakllantirish darajasi bo'yicha natijalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *ma'naviyat; axloq; ma'naviy-axloqiy tarbiya; shaxsning ma'naviy-axloqiy fazilatlar; asosiy axloqiy qadriyatlar; diagnostika; axloqiy tushunchalar; maktab o'quvchisi*

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ma'naviy-axloqiy tarbiyaga e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri ekanini, jumladan: "Biz baxtli yashash uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etar ekanmiz, ma'naviy tarbiya masalasi, shubhasiz, ustuvor ahamiyat kasb etadi", - deb ta'kidlaydi.

Bu O'zbekistonning porloq kelajagiga bo'lgan ishonchning, xalqimizda yuksak insoniy qadriyatlarning tiklanishi va takomillashuvining ramzi bo'lgan o'ziga xos dunyoqarashdir.

Mustaqil O'zbekiston oldida ma'naviyat sohasida muhim vazifalar turibdi. Ulardan eng muhimi ma'naviyatimizni boyitish va mustahkamlashdir. Zulm yillarida ma'naviyat har tomonlama tanazzulga yuz tutdi va yagona hukmron mafkuraga bo'ysundi. Natijada, masalan, o'zbek xalqi tasavvufiy falsafa va uning mashhur vakillarini o'rganishdan mahrum bo'ldi. Huquq sohasida Markaziy Osiyo tsivilizatsiyasining huquq sohasidagi buyuk xizmatlari hisobga olinmadi, axloqiy qarashlar va ijtimoiy falsafaga oid chuqur ahamiyatli ishlar bir tomonlama yoritib berildi va hokazo. Mustaqil O'zbekiston ma'naviyati ularsiz to'liq emas. Avesto va zardushtiylik ta'limotidan zardushtiylikning axloqiy kuchi va san'atiga qadar ma'naviyatimizning to'liq kuchini, mazmunining chuqurligi va xilma-xilligini, qadimiy tarix qa'riga sho'ng'ishini, cheksiz salohiyatini to'liq namoyish etish. Forobiy Navoiy, Bobur, Furqat, Behbudiy, Fitrat orqali shu kungacha butun bir zanjir, yagona zanjir yaratish kerak.

Ma'naviyat shaxs va jamiyat taraqqiyotining asosiy omilidir. Inson ma'naviy boy bo'lsa, jamiyat gullab-yashnaydi. Ma'naviyat qashshoqlashganda, jamiyat tanazzulga uchraydi.

Axloq ma'naviyatning asosidir. Axloq odamlarning xulq-atvorida aks etadi. Axloqiy tarbiya shaxsiy ta'limning ajralmas qismidir.

Axloqiy tarbiya-bu insonning o'z vataniga, xalqiga, boshqa millatlarga, mehnat faoliyatiga va o'ziga bo'lgan munosabatining yig'indisi.

Bugungi kunda yurtimizda ta'lim fuqarolar ongida asosiy milliy qadriyatlarni tiklashga qaratilgan. Ma'naviy va dunyoqarash inqirozi davrida insoniyatning omon qolish imkoniyati ma'naviy va axloqiy ideallar va qadriyatlarga asoslangan ta'lim va davlatimizning an'anaviy ravishda qurilgan madaniy an'analarning tiklanishi bilan bog'liq.

Ta'lim sohasidagi zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari orasida bolalarda ma'naviy-axloqiy rivojlanishning yuqori darajasini shakllantirish, rus xalqining tarixiy va madaniy hamjamiyatiga va O'zbekiston taqdiriga daxldorlik hissi ajralib turadi.

"Ma'naviy va axloqiy tarbiya" iborasi pedagogik tezaurusga qat'iy kiritilgan. Tadqiqot mavzusidagi falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari juda keng va turli darajalarda o'rganilgan. Ko'pgina tadqiqotchilar "Ma'naviyat" va "Axloq" tushunchalarining o'zaro bog'liqlik nuqtalarini aynan "ma'naviy-axloqiy tarbiya" tushunchasida topadilar. T. I. Petrakova, A. I. Solovtsov, ilohiyotshunos E. V. Shestuna, uning fikriga ko'ra, axloqning namoyon bo'lishi (Xudoga, qo'shnilarga, o'ziga va boshqalarga bo'lgan muhabbat sifatida) insonning ma'naviyat darajasini tavsiflaydi. Tadqiqotchilar-o'qituvchilar T. I. Vlasova, T. V. Yemelyanova, E. I. Isaev, N. N. Nikitina, V. I. Slobodchikov ham yaqin nuqtai nazarga ega bo'lib, axloqni "inson ma'naviyatining o'lchovlaridan" biriga bog'laydilar [2, 11-bet].

Tadqiqotchilar ko'pincha "ma'naviy va axloqiy tarbiya" tushunchasining mazmuniga juda boshqacha ma'nolar kiritilganligini payqash oson. Shunga qaramay, falsafiy va pedagogik ishlarning aksariyati ma'naviy-axloqiy rivojlanish va tarbiyaning mazmunini asosan xulq-atvor va shaxsni shakllantirishga qo'yiladigan ijtimoiy-axloqiy talablar nuqtai nazaridan ochib beradi va axloqiy tamoyillar va shaxsiyat xususiyatlarini insonparvarlik ideallariga sadoqat, bag'rikenglik, uyat, mehnatsevarlik, vijdon kabi ozmi-ko'pmi to'liq sanab o'tishga to'g'ri keladi, o'z-o'zini hurmat qilish, bu mohiyatan axloq tashuvchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Biz tadqiqotchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning axloqiy bilimlari, hissiyotlari, motivlari va harakatlarining uyg'un uyg'unligiga erishish asosida shaxsning jamiyatning ideallari va ma'naviy-axloqiy qadriyatlariga yo'naltirilishini ta'minlaydi degan fikriga qo'shilamiz. Shaxs tarkibidagi kognitiv, hissiy-motivatsion va xulq-atvor tarkibiy qismlari shaxsning ma'naviy va axloqiy sohasini tavsiflovchi monad deb ataladigan bo'linmas butunlikni hosil qiladi [3, 22-bet].

Shaxsning ma'naviy va axloqiy rivojlanish tizimi darsda ham, darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga olgan. Keling, ushbu jarayonni tashkil etish xususiyatlarini batafsil ko'rib chiqaylik.

Ishonchimiz komilki, talaba shaxsining ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish barcha o'quv fanlarida sodir bo'ladi, ulardan ba'zilarini asosiy deb ajratib bo'lmaydi. Shuningdek, o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlar o'rtasidagi ustuvorlikni aniqlash.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya-bu inson o'z axloqini takomillashtirish, millat va jamiyat tomonidan yaratilgan barcha ma'naviy va intellektual manfaatlarini o'zlashtirish va ulardan foydalanish qobiliyatining o'lchovidir.

O'quvchilarning axloqi va ma'naviyati umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan maktab muhitida, shuningdek darsdan tashqari mashg'ulotlarda (bolalar uchun qo'shimcha ta'lim doirasida) namoyon bo'lishi mumkin.

Jamiyatning yosh a'zorida xarakterning shakllanishiga bunday ta'sir murakkab bo'lib, u shaxsning his-tuyg'ulari, shaxsiy fikrlari va istaklariga ta'sir qiladi. Yosh avlodni tarbiyalash tizimi ta'lim tizimiga, shuningdek, ta'lim muassasasida o'qituvchilarning shaxsiy mavqeiga xos bo'lgan ma'lum qadriyatlar tizimiga asoslanadi.

Bu o'qituvchining bolaning tashqi va ichki dunyosiga e'tibor qaratish uchun maktabni tark etish jarayonini anglatadi. Bunday tarbiya bolalarning ichki dunyosi tizimini shakllantirishni shakllantiradi.

Maktab o'quvchilarining ma'naviy-axloqiy tarbiyasida sinf o'qituvchisining o'rni qanday? Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning davlat kontseptsiyasi

O'qituvchi o'quvchilarning o'zlari va o'qituvchilari o'rtasidagi insoniy munosabatlarni osongina ta'minlaydigan shaxsiy fazilatlarga ega bo'lishi kerak. O'qitish sifati ko'p jihatdan sinf o'qituvchisiga, uning ish tajribasiga, talabalar bilan muloqot davomiyligiga bog'liq.

O'qituvchining sinf bilan ishlashidagi bir nechta yo'nalishlar. Qimmatli ishlarga talabalar va o'qituvchilarning kutubxonadagi uchrashuvlari, dars soatlari kiradi. Uchrashuvlar davomida yosh avlod qalbida nafaqat vatanparvarlik tuyg'usini singdirish, balki fuqarolik mas'uliyatini ham oshirish zarur. Bu faxriylarning faol ishtirokini talab qiladi. Bolalar har doim o'zlarining hayotiy hikoyalarini tinglashga, ularning chiqishlarini katta qiziqish bilan tinglashga qiziqishadi. Bolalar bilan kognitiv ish o'quvchilarning sinfdagi yutuqlarini tekshirish, har bir o'quvchining bilimini tekshirish, shuningdek, psixologik seminarlar o'tkazishni o'z ichiga oladi. Ularda bolalar " nima? Qayerda? Qachon?". Bundan tashqari, talabalarga hayotda muvaffaqiyatga erishgan taniqli insonlar haqida gapirib berish uchun mamlakatingiz madaniyati haqida bilim olish uchun keyingi tadbirlar o'tkazilishi kerak.

Talabalar nogironlar, etimlar va boshqalarga yordam berishlari mumkin. Muhtojlarga bunday mehr - oqibat bolalar ma'naviyatini rivojlantirishdagi asosiy maqsadlardan biri-o'zaro qo'llab-quvvatlash va yordamdir.

Axloqiy tarbiya dasturi-bu inson qalbida mehr-oqibat yaratish dasturi. Dasturda bizning uy hayvonimiz nimani yoqtirishi va yoqtirmasligi, u butun hayotida, faoliyatida, kurashida nimani tasdiqlashi, shuningdek, nimani rad etishi, nafratlanishi va u bilan kurashishi aniq belgilanishi kerak.

Ta'lim tizimi islohotlar davridan hali paydo bo'lmagan. Yana ko'plab muammolar mavjud. Ana shunday muammolardan biri yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash muammosidir. Ushbu muammoning bayonoti Rossiya jamiyatining ma'naviy salomatligining keskin pasayishi bilan bog'liq. Zamonaviy ta'limning eng muhim muammosi mafkuraviy yo'nalishlarning o'zgarishi, ma'naviy bo'shliqning paydo bo'lishi (G'arb savdo madaniyatining kirib borishi, zo'ravonlik, xudbinlik, aldash va hokazo.). Aniqlash muammosi. zamonaviy dunyo va har bir fuqaroning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydigan ijtimoiy va qadriyat fazilatlari, qarashlari, e'tiqodlari majmuasini shakllantirish uchun moddiy, ma'naviy, tashkiliy sharoitlarni yaratish.

Insonning kamoloti uning ma'naviy dunyosi bilan belgilanadi. Yaxshi tarbiya qimmatli boylikdir. O'zbek xalqining ma'naviyati rostgo'y va adolatli bo'lishi, jaholat va shafqatsizlik, insoniylik, rahm-shafqat, ma'rifat, do'stlik, jasorat, birodarlik, mehmondo'stlik, poklik, mehr-oqibat, halollik, vatanparvarlik yo'lini to'sishi kerak. sifat.

O'zbek xalqining urf-odatlar, turmush tarzi, ta'lim va madaniy an'analari asrlar qa'riga borib taqaladi. Hozirgi va kelajak avlodlarimiz o'zbek milliy ma'naviyatini bilishi va unga amal qilishi kerak. Shundagina jamiyat to'laqonli, farovon bo'ladi, odamlar tinch va madaniyatda yashaydi. Bu har doim barcha avlodlar tomonidan tan olingan.

Qadim zamonlardan beri axloq muammosi o'zbek va Sharq klassiklari asarlarida Markaziy o'rinni egallab kelgan. Kaykov kabusidan Al-Xorazmiy, Abu Nasr al-Forobiy, Abu Rayxon Al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino she'riyati va Nasri, Kutaju Bilik Yusuf Hajib (baxt keltiruvchi bilim), Ahmad Yugnakiy "haqiqat Hibatul Hakik"), Imom A'zamning jahonga mashhur asarlarida Ismoil Al-Buxoriy, Al-Adab al-Mufrad (adabiyot durdonalari) kabi Alisher Navoiyning o'lmas she'riyatida, Munis Xorazmiyning Kamoliddin ma'rifat fabrikasida. Husayn Voiz Koshifiyning "ahloqiy Muqsimiy", "Ravzati Shahodat" ("shahidlik bog'i") kabi asarlarida axloq va odob masalalari yoritilgan.

Koshifiy asarlarida ta'lim-tarbiya va axloq masalalari ko'pchilik uchun namuna sifatida qisqacha, oqilona va lo'nda keltirilgan. Koshifiyning so'zlariga ko'ra, inson tabiati uning ta'limiga bog'liq. Shundagina uni muloyim deb hisoblash mumkin.

"Odob-bu yurakni yomon so'zlardan va yomon xatti-harakatlardan himoya qilish, o'zini va boshqalarni hurmat qilish qobiliyatidir", dedi olim. Xuddi shunday fikrni A. Navoiy ijodida ham ko'ramiz. "Odobli inson barcha odamlarning eng yaxshisi va hamma uchun eng yoqimlidir", deydi buyuk shoir. Bay insoniyat uning xushmuomalaligi va axloqi bilan belgilanishini ta'kidlaydi va barcha odamlarni odobli bo'lishga undaydi.

Abu Nasr al-Farobiyning aytishicha, inson o'zining yaxshi xulq-atvori bilan baxtga erishishi mumkin. Zamonamizning buyuk tarbiyachilaridan biri Abdulla Avloniy inson kamoloti uning aqli, jismoniy salomatligi va odob-axloqida, deb hisoblaydi.

Abdulla Avloniy til va odob-axloq haqidagi umuminsoniy qarashlarni quyidagicha ta'riflaydi: donolar qalbning fikr va niyatlarini, bilim va kuchini, so'zning qadr-qimmatini va qadr-qimmatini biladilar.

Axloqiy tarbiya usullari-bu bolalarning axloqiy tasavvurlari va bilimlarini rivojlantirishga, ularda madaniy xulq-atvor va ijobiy munosabatlarni, axloqiy his-tuyg'ularni va shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar. Axloqiy tarbiya usullari quyidagi guruhlariga bo'linadi: birinchi guruh usullari axloqiy ongini, ya'ni axloqiy tasavvur va bilimlarni, ularni amalga oshirish istagini shakllantirishga qaratilgan.

II guruh. madaniy xulq-atvor va ijobiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan usullar. III guruh-bu axloqiy tuyg'ular va munosabatlarni rag'batlantirishga qaratilgan yordamchi usullar. Barcha guruh usullari axloqiy tuyg'ular va shaxsiy fazilatlarining rivojlanishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, bolalar axloqiy g'oyalar va tushunchalarni o'zlashtirishlari va uni kundalik odatga aylantirishlari uchun kattalar rahbarligida bolalarning jonli faoliyatini tashkil qilish kerak.

Ushbu guruh usullariga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardir: bolalarning yaxshilik va yomonlik haqidagi g'oyalarini hisobga olish, axloqiy xulq-atvor normalarini muhokama qilish uchun maxsus yaratilgan vaziyatda bolalarning faol ishtiroki; har bir bolaning his-tuyg'ulariga g'amxo'rlik qiling. Bolani nohaq tanqid qilish, unga kulish, unga e'tibor bermaslik qat'iyan man etiladi. Barcha usullar ma'lum bir ketma-ketlik bilan kompleks tarzda qo'llaniladi. Ushbu usullarning asosiy vazifalari: bolalarda ijobiy, axloqiy tuyg'ularni uyg'otish, asar qahramonlariga hamdardlik bildirish, ularning muvaffaqiyatlaridan quvonish va muvaffaqiyatsizliklar uchun qayg'urish;

bolalarga ular tushunmaydigan ba'zi axloqiy qoidalarning ma'nosini tushuntirish; darslarda, ekskursiyalarda va bolalar o'z hayotlarida ishtirok etadigan joylarda axloqiy hikoyalardan foydalanish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erkinovna, Y. M. (2021). Development of cognitive activity in future teachers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 705-708.
2. Khamidovna, M. I. (2021). Organizational and socio-psychological mechanisms for making managerial decisions in conflict situations between adolescents.

3. Khushnazarova, M. N. (2020). WAYS TO USE INNOVATIVE METHODS TO INCREASE THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS AND EDUCATORS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(4), 535-543.

4. Азроянц Э. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? - М.: «Новый век», 2002.

5. Мусурмонова О., Нор^лов Х., Абдурахимова Ф. Махдлдада оила фаровонлиги: миллий кадриятлар ва одоб дурдоналари. Услубий кулланма. - Тошкент: "Махдлда ва оила" нашриёти, 2023. - 140 б.

6. Madjidova D. Important directions for preventing risks caused by migration in ensuring the strength of families\ International Scientific Journal "Science and Innovation". Series B.